

ג. שופמן





בהיותו כבן עשרים ושלוש, נטפל דוד צ'רטוב אף הוא לצעצועים הפוליטיים הראשונים, שהתרחשו בשנת 1905 בעיר-המחוז שלו, זו שהדניפר חוצה אותה לשנים, אבל אותו גץ-המסתורין, שנצנץ אז בעיני רוב בני גילו מסביב, לא מצא אחיזה בעיניו הקרות והכבדות. לא להגם אפוא לא אהבוהו הללו ביותר, וביחוד אסתר, נשמת החבורה, דוקא נערה רכה בשנים זו, שאת צלה הוא שואף בחשאי עוד מקדמת נעוריו. יש שהתערב בוכחים וגם דבר רתת שעה קלה, אבל כזעם-בפעם צד היה בינתים את המבט היפה, שנתמלא זלזול לפתע, ושמשנעו היה: אותי לא תרמה!

בין בנות הארץ, זו רוסיה הלבנה, שרובן הן שטיניות חסרות-טעם, טרוטות-עין וזרועות נקודות-חמה, אחיות לסרפד הממאיר, הצומח שם בשפע בצללי המשוכות, נדמתה אסתר הבלונדית – בעיניה הערפלות כעין האופק, פסנטרה החד והשסוע משהו ובגורתה המחוטבת והמשונסה באזור-עור שחור-מצהיר על-גבי הבלוסה הלבנה והזכה – כנטיעה זרה ומרהיבה, שסערה הלום מארץ רחוקה, ברוכת אלהים. כנימפה זו המושכת בקולה את העוברים והשבים אל המצולה, כן משכה היא את רוב הצעירים הרעננים אל תוך אוירה המסוכן – בתוך-דבורה העלג-מלבב, בכובעיה המופלאים, בעקבות ערדליה עלפני השלג.

פעם אחת בערב, באספה חשאית, בלא אור נר, דבר אנדרוס, הברונט המוצק, מגודל-הזקן והארי שבחבורה. צ'רטוב, בעמדו בקרבתה המשכרת של אסתר, לא שמע ולא הבין כלום, וידו האחת נשלחה, כמו מאליה, ורפרפה אט-אט על חלקת האזור, נתקלת אגב-כך בקצה הצמה הרעננה ורבת-הכת. הריבולוציונרית הצעירה והיפה בהיקה מתוך העלטה והביטה פעם אל הנואם ופעם ממנו והלאה, אל הכוכב הגדול, שרמו בעד זגוגית-החלון העליונה – זקופה וגאה כבת-אלים, שגורל המין האנושי בידיה.

– אחיות ואחים! – צהל אנדרוס את קולו ונענע בידו כזורע. – נרעו את השנאה בכל אשר תוכלו. קדושה השנאה!

אסתר ננערה, הרגישה במגע, כנראה, ומבלי הבט סביבותיה, סרה ועברה אל מקום אחר.

אלא שלא ארכו הימים, והרדיפות מצד הבולשת התגברו ותכפו כל-כך, עד שטשטשו את כל הענינים האחרים. צללי המרגלים, הפרוטוקולים באולמים כבדי-האזן תחת תמונתו הגדולה של ניקולי השני, הנזיפות, ההכאות. נפלה הברה גם על-דבר משפטי מות. כבנקיפות הדופק, עם הפסקות קצובות בין אחת לחברתה, הציק הפחד – וצ'רטוב סלד: לברוה! כשעמד על-גבי ה"פרום", מוכן לדרכו הרחוקה, והביט אל הדניפר בפעם האחרונה, רטבו עיניו. כמה פעמים נסע על-גבי מעברה זו סתם, מעבר הנהר האחד אל משנהו, עבור ושוב, עבור ושוב – בתקותו המסותרת, שמא יזדמן כאן עם אסתר. תקופת אדר היתה עכשיו ו"קריעות" (גלידים) כבדות התחככו בדפנות הפרום ובלבלו קצת את שווי-משקלו. הדניפר! שם, על חול החוף, עומד היה בקטנותו והסתכל בקמטי-קמטיו הנוחים והמרגיעים, בשעה שאמו הרפה חבטה במזור החור ולחוף-השטף את התכבוסת על-גבי האבן. או בשבתות-הקיץ אחרי הצהריים, כשמצמץ בעיניו, מובל ביד אביו זקנו, לארך שבלתו הכרסתנית, והאמין לראות, שם בטבורה, אותה ה"גלגולת האחת, שצפה על-פני המים"... היה שלום!

כשלשה ימים ארכה הנסיעה. בכל בתי הנתיבות שבדרכו הריח צ'רטוב את האויר החריף החדש, שנדמה כשופע משם, מעירו, מן המקור. הנה הנן נקרות-העינים האפלות, שאהבה ושנאה משמשות בהן בערבוביה, ושמשמרות את הנוצה שבכובעי הג'זדרמים הללו, קרי השפם, המתרוצצים אילך ואילך כמורעלים; בהן רואים הם כבר את בקיעי הספינה הראשונים... „אל היבשה, אל הקרקע המוצק, אל החיים המתוקים!“ – צעד צ'רטוב בכבדות על-פני הגלידים הפושרים של התעלה-הגבול וחש בגבו את מבטה השוטם של אסתר.

## II

יחד עם חוסר ה"דוגה" (הקשת) והמוט האחד שברתמת הסוסים מזדקרת כאן ביותר ריקות העינים. כנושאים משקפים נבובים, בלי זגוגיות, עושים רשם בני הארץ החדשה, השוקטים על שמריהם. בטחון, שלווה, חופש. אך לתעות תעיה עורת ברחובות הזרים והמהממים, בפרדסים, שאינך יודע את מוצאם, להתנדנד בנחת על-גבי גשרים, בעבור עליהם מרכבה מרקדה. האביב כבר נכנס בעביו, תינוקות בריאים ויפים מפריחים את כדוריהם המגוונים, אריות אבן מקלחים מים מתוך פיותיהם הפעורים, ובנות הארץ הן פלן מיסודה של אסתר. נכר, שאדמה זו, ולא אחרת, היא המולדת שלה, היא היא אותה הארץ הברוכה!

הנה הוא נטפל להכנופיה הצפופה, שהקיפה שלהן-תגרים, ושכור-הנכר נשלחת ידו אל הנערה שאצלו, נוגעת ואינה נוגעת, וכמו באד

משונה רואה הוא אז את התגר הסריזי-ערמומי, כשהוא חותך בדבורו כפרופיסור מעל-גבי הקתדרה:

— בסבון זה אפשר למרק גם את הרבב היותר גדול!

הנערה הופכת פניה בזעף ועוקרת את עצמה ממקומה — וצ'רטוב מתפכח קצת ולבו נופל עליו.

לכאורה אך להושיט את היד — אבל לא! כי אם גם לפני האזרת אין הדרכים עדיין סלולות ביותר, הרי קיר אבנים סומא לפני הגר. בשעת טיול על הבולור אין עיניו הנוהות נענות אלא במבטי זלול כלפי נעליו. היושבות בגנים אינן עונות... רע, רע. כך הבירה הזה, שבתחלה נדמה אגדי ומכושף כל-כך, שביליו נעשים נהירים יותר ויותר, וסגי הברזל המוחלדים יוצאים ממחבואיהם. המטרונות הבאות-בימים פוגשות אלו באלו קרות וחמורות, וכשכלביהן המובלים בידיהן נאחזים זה בזה, הרי הן מושכות אותם בחבל מבלי רחם, זו לכאן וזו לכאן. לכל בית שוערת זועמת, ולכל נערה — אם... כך, לפעמים, מלבין ביער בית בודד, שרומז מבעד למפלשי האילנות כקן האשר; אבל בכניסתך לתוכו, מלפף אותך מיד הבל קשה, שפעת זבובים משחירה על פשוטי כלי העץ, ובנות האכר הן צנועות-בצורות כל-כך, עד כי סכנה לנגוע בהן באצבע קטנה!

אלא שלעתים רחוקות, כמו מתוך רחמים, משחקת לו השעה משהו. על הכר שלפני המסגד האפור עומדים בשורות צפופות, זו מאחרי זו, המונים המונים, ומצפים ליציאת הקיסר. נדחקים, מתפרצים, מצטפפים. צ'רטוב מגמא את עורף הנערה הרוחני, השזוף והמפוקס, בשעה שלעיניו מהבהבים האורים בתוך החלל האפל של המסגד הפתוח. אך הנה עכשיו, ודאי, יוצא הקיסר — לפי שהדחק התגבר לפתע, הנשימות נעצרו, והנערה כמו הפקירה את עצמה: "עשה בי כטוב בעיניך!". אלא שהרגע הפלאי הזה אינו נמשך הרבה, ההמון מתנפץ תיכף, מתגלים השוטרים — וצ'רטוב עולמו נחרב עליו. וכך הוא תועה כסהרורי הלאה — ימים, חדשים, שנים. מתוך הויטרינות מציצים שעונים, ריבולברים, מושכות-מכנסים, מנדלינות. לא ניחא. בבית הקפה קשה לסבול את סריטת הטס בשלחן השיש, ואיזה בן-אדם מכוער תולה את אדרתו דוקא מאחורי שכמך. הדשא במגרש נרמס ונפסד, והנמלים אינן מניחות לשכב. שעמום בכל. בגן החיות מפקח הארי הזקן בכלובו, עולה על לביאתו בעצלתים, נמלך לפתע — ויורד.

והשרב בכרך מתגבש בינתים, מדכא, מבעית. באפס מחיה וצל קורה יושבים עשוקי החיים על הספסלים שברשות הרבים, ספסלים צהובים, מחוקים וחלקלקים אלה, שמזכירים עכשיו את ספסל הנאשמים בבית הדין. אך מה זה שם! האחד השליך את עצמו ברגע זה מעל הגשר אל הנהר — וצ'רטוב ממחר ברטט אל הכנופיה הצופה...

בלילות החמים הוא מטיל יחידי בשדרות האפלות ומתעורר לפתע, כששמלה לבנה מבהיקה לעיניו מרחוק; אך בקרבו אל זה, הוא רואה את הנערה מתרפקת בחשאי על בן-זוגה, שרק בשל בגדיו הכהים לא נראה זה

קודם לכן. זוגות זוגות אין־קץ. כשעיניו מבחינות באפל איזה עלם היושב בפנת ספסל לבדו ושורק לו חרש, הריהו מתמלא אליו חבה מזורה, ושפתיו לוחשות: „עלם יקר!“

בלכתו הביתה לפנות בוקר, הוא עובר שוב על „ספסלי הנאשמים“ עם צללי האנשים המתנדנדים עליהם מתוך נמנום. הצוארונים והמנג'טים שלהם, שהרגו ממסגרותיהם, נראים בכל סיאובם הנורא למרות החשך. בהיסח הדעת צץ אצלם השוטר גבה־הקומה ומסתכל; כי לשבת כאן כל הלילה אמנם מותר, אבל לישון אסור. הנה יונק האחד מהפפירוסה שבפיו יניקה נמרצת, מתפון ללכותה ולהבליט את אָשָה, כלומר: אין אני ישן!

## III

באחד הימים של סוף קיץ לפנות־ערב עמד אבטומובילי לפני בנין המיניסטריון־לעניני־הוץ, מסורג־החלונות, ונשם־זרתה, ונשם־זרתה... ולא ארכה השעה, וההוצאה המיוחדת הראשונה כבר נשאה באויר יחד עם העלים הנושרים — מלחמה!

צ'רטוב נסחף עם ההמונים המורתחים, שהקיפו מצבת־זכרון של איזה מצביא קדמון, והריעו כלפי הנואם תשוש־הקול. „כך צריך!“ — כאילו שמע הוא, שקוע בשלו, בנאום הצרחני והמטושטש. — „להתלות בנפש מן־השוק, אפילו מבלי ראות את פניה — כבהמה! עכשיו — אל מעבר לגבולות!..“ והוא נשא עיניו אל הרגלים הקדומות של סוס־המצבה, שהסתמנו בקיע הערב, כשהן קפואות בדהירה־נוק.

גון חדש, כעין זה של לקוי־חמה קטן, הוטל בזיו הימים, ואבטומובילי־הצבא האפורים והמחודדים טסו אילך ואילך כמטורפים וזעזעו תכופות בקולותיהם השונים והמשונים: נהם חיה, נעיות חמור, מלמול תרנגול הודי... עגלות־הטרם, מלאות וגדושות אנשי־צבא חמושים, טסו אל בית־הנתיבות בלי מעצור, בלי מעצור, כשצקלונ־העור מזדקרים ונתלים להן מבחוץ. מעל־גבי הקירות והעמודים הבהבו חדשות לבקרים ה„קריאות“ לצבא, כשהן לחות עדיין, והפועלים קשי־היום, שעמלו אז בתקון המרצפת או בבנין חומה, השתקעו במלאכתם בשקידת רתת — ובלבד שלא נִקְקוּ מכאן! ילדים קורים תולים עיניהם לָמְרוֹם—אוי־רופֶלֶן!

ערב רב של פליטים מנפות הגבול. האחד מספר:

— אני ראיתי, איך שתלו אצלנו שנים־עשר אכרים בזה אחר זה. בבית־תחוי מרכיב בעל־בית נשוא־פנים את משקפיו לחטמו קודם אכילה, בוחן ובודק בכונה רבה את הגוש המסופק שבקערתו, וגוחן אל שכנו:

— מה דעתך, הבשר הוא זה אם טחיל?

והנשים סהות מהבוקר ועד הערב:

— תפוח־אדמה...

— תפוחי־אדמה...

— תפוחי־אדמה...

סוסים גופלים תכופות, מחוסר מספוא, על אבני הרחוב הרטובות, וקשה להקימם; שפחות מביטות. פלוגת־צבא נוהגת בשירה של כלבים מלומדים, שהולכים על־יד בעליהם מורדי־ראש — במסירת נפש: „עמכם אנו בצרה!“ בשארית כחותיהם סוזבים הרקרוטים, עולי הימים, את ארגזיהם הכבדים, כמתאמצים לרמות את עצמם בנוגע לעתידם.

מחנות מחנות של שבויים. מתנהלים הם נרפים, שטופי זעה, מחוקי דמות, וגמלוכלכים באדמה, ואויר החוץ מסרב לקלטם. עלוב וקר־לוע עומד לו בקרן הרחוב תותח האויב, מלקוח המלחמה, ותחת לספר הרבה כל־כך, הריהו אומר לפל אך את שתי המלים: „אובוחובסקי ז'וד“.

הזכרים הצעירים והבריאים הולכים ופוחתים בינתיים מיום ליום. נשארן אך תלמידי התיאולוגיה, פרחי־כהונה אלה, הלבושים שמלת אשה, שפרצופיהם מגושמים, בהמיים ומצורעים. על־גבי אבני המפסעה, שנעשו קשות ביותר, נגררת הפסולת של החומר האנושי — בני־אדם תורים, בלי טפת דם, שאזניהם פקוקות במוך ותבלולים בעיניהם. מדברים אל עצמם בקול. הנה נשתגע איש באמצע הרחוב! אבל מהיכן פתאם עלם הסון כאלון זה, הרץ נכחו בחמת כחול?

— תפסוהו, תפסוהו! — רודפים אחריו תילים מזוינים. דורטו!

והנה האינבלידים הראשונים. מטי־ברזל מוחלדים במקום כפות הרגלים, שרוולים נבובים. אבל עוד נוראים מאלה הם מזועזעי־העצבים, הללו שמנענעים בראשיהם בלי־הרהר; נענועים אלמים אלה מכילים בתוכם את כל חרדת האלהים של שדה־ההרגה, כלוח הגרמופון את המילודיה. באולם־ההמתנה של הפרופיסור המומחה, בין פרחי קדרה שחורים ומאובקים, יושבים דומם אפיצרים צעירים, נוגי עינים, איש ותהומו, איש ותהומו; הפתח שמנגד נפתח משעה לשעה בחשאי, פתיחה מצומצמת, והזקן מציץ, וכבר רואה הוא, כביכול, את הכל.

לניות של צבא יום־יום. החצוצרות הממורטות מבהיקות בלי ברק תחת הרקיע המעונן, ונגינת האבל מסלקת את הנפש שעה קלה לעולמות אחרים; אבל עוד מעט והיא נפסקת, ומרכבת הטרכם מצלצלת את צלצולי האזהרה שלה ומחזירה את הכל לאיתנו.

הבתולות הבריאות מתבגרות ביותר, ושפעת לשדן חומרת עכשו כנהר זה, שהוטל בו שָכר. בנגים, בשרב־צהרים, הרי הן מפשילות את ראשיהן לאחוריהן, אל מסעדי הספסלים, ונוקקות לחמה, ובערב, באופירה או בקונצרט — למוסיקה, והכל אגב עצימת עינים... המרי והזדון, שהיו להן לשעבר, פגו קצת, וכשאתח מאלו שומעת לפעמים אחרי עקיפי שיחה את ההצעה האחרונה, אין היא מזדעזעת כל־עיקר, אלא שואלת בנחת, כאילו חתה לך:

— היכן זה — רחוק מכאן?

וכך נפל פרץ גם בקיר-האבנים הסומא, שעמד לפני צ'רטוב; על-ידי: גרנטה כביכול. „עוד דיוטה אחת“ — לחש לבת-לוייתו מתוך קצר נשימה, בעלותם על המעלות. רועד המפתח ביד, אך עוד מעט, והוא נועל את הדלת מבפנים — היא אצל! הוא נגש אל החלון הפתוח וסגר גם את זה, כמו שהילדים עושים לאתר שצפור נכנסת לחדרם ביעף, ושמע בתוך-כך מן החוץ:

— הוצאה מיוחדת — פשמישל נפלה!

#### IV

קרבנות קשים, מלאי כעס ומכאובים, היו לו בתולעי-יוחנא אלה ולא יכול להן; כאילו כלן הן יונקות ממקור השנאה הראשונה... הרגעים הטובים המעטים לא נתנו, כנראה, אלא בכונה תחלה, שהכאב אחר-כך יגדל שבעתים, בלילות הארוכים, כשאבן-הקנאה בבטן אינה מניחה לישון, מקבלת דמות-דיוקנה של נערה רגילה זו, שברחוב אין שום איש מבני המקום נותן דעתו עליה, איזה כח כובש עולמות, חומס נשימה, מחריב דם. כי נכון לו לילה שכזה, יודע הוא תמיד מפי הנסיון בעוד יום, והריהו נכנס למטה כמו שעולה לגרדום. צריך לפחד מפני כל נערה בשוק!

כדי לברוח בפעם השניה, לברוח מפני עצמו, התחיל צ'רטוב משתמט מכל מכריו וידידיו, שעניניהם נדמו לו עתה כרמישים לחים, ועקר את דירתו אל פנה רחוקה. בנשאו את מטלטליו אל מעונו החדש, הרגיש את עצמו כמו אז, לפני ארבע-עשרה שנה, בצעדו על-פני מהמורות השלגים של התעלה-הגבול. ולא בכדי, כי בשעה שדבר אתמול עם בעלת-ביתו החדשה בפעם הראשונה, הציצה אליו מאחריה בתה הקטנה, ילדה כבת אחת-עשרה, וצ'רטוב לבו חש לו תיכף, שכאן, אך כאן, ימצא את המרגעה.

— אף יודעת, שהנך מעלגת קצת, הלא אין את מדברת ככל אדם, — נכנס היה עם הקטנה בקטעי שיחה, בשעות שנשארו בבית לבדם, ונושקה אגב-כך על קדקדה; נדף ריח של לחם חם.

— אני יודעת, אני יודעת, — ענתה הילי בהברתה המלבבת, שעשתה רשם כאילו סופרית לה בפיה, — גם הקווין שלי, אוטו, מדבר כך. בקרוב ישוב מן ה„שדה“.

הברה זו, הקול מלאוהו תמיד חֲדוה מרעידה, כששמע את אלה בבוקר בבוקר מעבר לכותל. עתים גם שרה. בנגוד לאופן חייו הקודמים התחיל צ'רטוב לשבת בבית כל הימים. בחוץ לא יכול עוד לשהות הרבה; קנה בשביל הילי מיני מתיקה שונים, ובהול וכבד-כיסים התנשא על המעלות.

באין הקטנה בבית אהב לדבר על-אודותיה עם אמה. נהנית ומהססת כאחת ענתה זו:



— כבר יש לה מזל שכזה. גם בבית-הספר הכל אוהבים אותה. פעם אחת בדמדומי ערב, כשעמד בפתח חדר-הבשול ובקש מבעלת-מעונו כוס טה, בשימו את ידו, כגודר את-המוצא, על כף המנעול, נגשה אליו הלי בלט, התרפקה בלי אמר, העבירה על גב ידו את לחיה הקטנה והמתוקה, אחר-כך את סנטרה החד, השסוע משהו... צ'רטוב התאמץ שלא להביט עליה, דבר בינתיים עם האם בשלוח, בקור רוח — כמסתיר עין. שנה מוצקה, שכמותה לא טעם זה כבר, ישן בלידה הבא. כחולה קשה לאחר ששתה את סם-המרפא היחידי, האמתי. אסיר-תודה להילדה הגואלת חזר ביום המחרת על הנויות הרבה וחפש בשבילה דבר-מה שלא מן המצויות. תיכף לכניסתו מן החוץ התעכב בפתח חדר-הבשול, בשימו את ידו, כמו אתמול, על כף המנעול. אך הפעם לא שעתה הקטנה אליו ולא דורונו, התנכרה לפתע, הציצה אליו באישונים קטנים, חדים וממרים, הידועים לו היטב, והטיחה:

— אוטו כבר בא. הנה הכובע שלך!..

וכפפה את עצמה אל מתחת לידו הגודרת ויצאה בריצה אל הטרקלין והגיפה הדלת אחריה.

צ'רטוב נכנס לחדרו, ומבלי פשוט את אדרתו, תעה אחת הנה ואחת הנה, הציץ אגב בראי המסודק — וירא את אביר-זקנו... וינס החוצה. הוא אץ דרך הרחובות, שהיו עתה שוקטים משום-מה וריקים מאדם, אץ טבור הכרך, אל המקום, שזה אך לא-כבר ברח משם. נכנס לגן. הספסלים הריקים הבהיקו מתוך לחלוחית בשורה ארוכה, והשלכת המעורבת בערמוניות מפולחות נראתה כמלוכלכת בדם. כאן הגיעה לאזניו המולה אדירה וכבושה, המולת המונים ברעם, והוא שם פעמיו אל מוצא הגן מעברו השני, אל הככר שלפני הבנינים הרשמיים, מקום שם, לפני ארבע שנים, עמד אותו האבטימוביל, שנשם-זרתת, שנשם-זרתת...

אוקיגוס של בני-אדם הכה גלים וסאן כלפי הדגלים האדומים, שהתנפחו בעצלתים, כמפרשי אניות, תחת מפלשי העננים. העינים לא היו ריקות עוד, אלא מלאות אף הן אותו האפל המסתורי, שצ'רטוב לא ראהו מיום גלותו מעל אדמתו. אבל באיו קפנדריה הגיע זה עד היום?! העשוקים! באפס מחיה וצל-קורה ישבו תחלה על-גבי הספסלים הקשים והחלקלקים שברשות הרבים, לילות לילות התנדנדו שם, נאבקים עם השנה האסורה, השליכו את-עצמם אל הנהר ונמשו משם תיכף על-ידי השוטרים על-כרחם, אחר-כך ארבע שנות המלחמה, נתקטעו, נתגדמו, נשתגעו, ורק עכשיו, אחרי כל גלגולי הזועה, בא זה ומלא את העינים המשוונות הללו, שהן ספק נפסדות על-ידי יריה, ספק עינים תותבות, עשויות זכוכית... רק עכשיו, רק עכשיו הבינו את אשר עולל להם!

צ'רטוב נגרף עם שכולת-איתנים זו, ובפעם הראשונה בחייו התלכדה היותו עם זו של הכלל, ובטירופי הקולות מסביב הבליע גם את קולו הרפה שלו, כשהוא נדחק ומשוע, נדחק ומשוע. כי לא קולות גבורה, קולות

קרב היו אלה, כי אם ילץ יאוש של הרוסייה-חיים, ילץ בני-אדם, שהקיצו משנתם והנה הם שחוטים למחצה. מהאופק הגיע קד - כאילו ענה להם קול דמי אחיהם ההרוגים, הצועקים מן האדמה אף הם. במרומי אילן מוקרה ישב נער משולח, קרוע-מכנסים, התקלס מגבוה, התלהלה וקקה את הקולות, מה שקלקל קצת את הלך-הנפש, כלעג מנחש לא-טובות.

צליל חדש נפל באויר, כעין נקישה עמומה בקורנס על-גבי טבלה של פחים; אחריו שני, שלישי, וברד יריות נתך אימזה, מן המארב. הבנינים, האנדרטות, הפנסים, קרעי-העננים התנכרו כהרף-עין והביטו הבטה חדשה, ופרצופי האנשים, שהדפו חד את אחד, שוב לא נראו בשלמותם, אלא רפרפו קטעים קטעים.

- לאט-לאט!! לאט-לאט!!

אבל דוקא צריחות-התראה אלו עוד הגדילו את האנדרלמוסיה. היריות התגברו ותכפו, והלב בכה מכעס אין-אונים על זו המפלצת הנצחית, הצוחקת במארבה, שאינה אומרת די ואינה חסה גם על שארית הפליטה. אינבלידים מכל המינים נסתבכו, נפלו, נפתלו, עוד מעט ופקעת של גופות נתגבבה, פרכסה, נדרסה - וצ'רטוב בתוכה.

נשתתקו הקולות, ומתוך העלטה שלפפתהו צפה ועלתה אסתר, כשהיא מפויסה, נוחה, אוהבת; בפניה הוצק הרבה גם משל האחרות, משל הלי... בשארית כחותיו שאף צ'רטוב אל קרבו את האשר הכבד והעגמומי במקום אויר הנשימה שלא היה. וכל זה נמשך, נמשך, נמשך. אולי עד לאין-סוף? כי יקיצה הן לא היתה כאן, זו שמפזרת את החלומות.

